

AKADEMIA E SHKENCAVE E RPS TË SHQIPËRISË

INSTITUTI I HISTORISË

BIBLIOTEKA
SHTETIT

949.65

L 75

LIDHJA SHQIPTARE E PRIZRENIT

1878-1881

Fjalime dhe referate

TIRANË, 1978

AKADEMIA E SHKENCAVE E RPS TË SHQIPËRISË
INSTITUTI I HISTORISË

949.65

675

LIDHJA SHQIPTARE E PRIZRENIT

1878-1881

Fjalime dhe referate
mbajtur me rastin
e njëqindvjetorit të saj

22135

TIRANË, 1978

Në këtë vëllim botohen kryeartikulli i gazetës «Zëri i popullit» i datës 5 mars 1978, fjalimet e mbajtura në aktivitetet që u organizuan me rastin e 100-vjetorit të Lidhjes Shqiptare të Prizrenit në varrimin e eshtrave të Abdyl e Naim Frashërit, në mbledhjen solemne, si dhe referatet e mbajtura në Konferencën Kombëtare të Studimeve për Lidhjen Shqiptare të Prizrenit.

NJËQINDVJETORI I LIDHJES SHQIPTARE TË PRIZRENIT — NJË DATË E SHËNUAR E HISTORISË SË LAVDISHME TË POPULLIT SHQIPTAR

Mbarë populli shqiptar do të festojë këtë vit një nga ngjarjet më të shquara të historisë së tij shekullore. Më 10 qershor mbushen 100 vjet nga dita kur u themelua organizata kombëtare «Lidhja Shqiptare» me qendër në Prizren. Në vitet e stuhishme të krizës së madhe lindore, Lidhja Shqiptare u vu në krye të të gjithë popullit dhe luftoi me armë në dorë për të drejtat e kombit shqiptar, për mbrojtjen e trojeve të Atdheut dhe bashkimin e tij në shtetin e vet kombëtar, të drejta që ishin shkelur brutalisht nga sunduesit osmanë, nga synimet imperialiste të fuqive të mëdha dhe nga planet aneksioniste të monarkive shoviniste ballkanike fqinje.

Në të gjithë vendin tonë janë duke u përgatitur një varg aksionesh politiko-shoqërore dhe kulturore-shkencore për ta përkujtuar e për ta bërë edhe më të njohur në masat punonjëse këtë ngjarje me rëndësi të veçantë historike, e cila shënoi një etapë më të lartë në lëvizjen kombëtare shqiptare drejt pavarësisë. Me këtë rast do të bëhen mbledhje përkujtime në Tiranë dhe në një varg qytetesh që kanë qenë vatra të rëndësishme të aktivitetit të Lidhjes, si në Kukës, Peshkopi, Gjirokastër, Shkodër, Korçë, Frashër, konferenca e sesione shkencore, botime shkencore e letrare, koncerte, ekspozita, filma që do të trajtojnë Lidhjen në aspektet e ndryshme të saj.

Partia dhe shoku Enver Hoxha i kanë bërë një vlerësim të lartë Rilindjes në përgjithësi, Lidhjes së Prizrenit dhe periudhës së viteve 1878-1881 në veçanti. Ata e kanë përcaktuar këtë si një periudhë luftërash e përpjekjesh me shumë rëndësi për fatet e popullit tonë, si një periudhë që karakterizohet nga kryengritje të paprera, nga një luftë e vendosur për liri, pavarësi, demokraci dhe arsim.

Në studimin e krijimit dhe të veprimtarisë së Lidhjes

Shqiptare ne udhëhiqemi, si gjithmonë, nga mësimet marksiste-leniniste, nga materializmi historik. Sot, pas 100 vjetësh, të armatosur me mësimet e Partisë e të shokut Enver dhe duke u mbështetur në studimet e shumanshme që janë bërë deri tani në vendin tonë, është bërë e mundur të hidhet një dritë më e qartë mbi vendin, rolin dhe rëndësinë kombëtare e ndërkombëtare të Lidhjes Shqiptare të Prizrenit.

Lidhja e Prizrenit është produkt i drejtpërdrejtë i luftës së popullit shqiptar, i kushteve historike e shoqërore në të cilat ai ndodhej në kohën e krijimit të saj. Ajo nuk ishte, dhe nuk mund të ishte, një lëvizje prapa së cilës qëndronin fuqi të huaja, siç janë orvatur e orvaten ta paraqitin atë historianë borgjezë e revizionistë. Veprimtaria e Lidhjes, ndeshjet e saj në plan të brendshëm e ndërkombëtar ishin rezultat i kushteve objektive në të cilat jetonte populli ynë, i gjithë zhvillimit të tij historik, i përpjekjeve aktive të një kombi të formuar që lufton për mbrojtjen e interesave të veta jetike, politike e ekonomike. Lidhja Shqiptare e themeluar në Prizren ishte vazhdim i luftërave shekullore të popullit tonë për liri e pavarësi, për tokën dhe gjuhën, për nderin dhe traditat e tij. Ajo ishte vazhdim i luftërave heroike, të cilat kishin bërë që kombi shqiptar të mos shuhej nga stuhitë e pamëshirshme të shekujve, por të ngrihej përmbi to me flamurin e kryengritjes në dorë, me kryet lart e i papërkulur.

Lëvizja popullore kundër pushtimit të huaj që çoi në formimin e Lidhjes së Prizrenit, që përgatitur nga lëvizjet e gjera masive të viteve 30-70 të shekullit të 19-të, të cilat ishin shpërthim i pakënaqësisë së grumbulluar prej kohësh si rezultat i shtypjes kombëtare, i shfrytëzimit ekonomik dhe i abuzimeve të administratës centraliste burokratike të vendosur nga Porta e Lartë në periudhën e Tanzimatit. Kësaj pakënaqësie iu shtua edhe ajo që vinte nga synimet gjithnjë e më grabitqare të monarkive shoviniste fqinje, të Malit të Zi, të Serbisë, të Bullgarisë, etj. kundrejt trojeve shqiptare dhe nga politika këmbëngulëse antishqiptare e Portës së Lartë, që i mohonte kombit tonë edhe aspiratat më elementare të tij.

Mbi bazën e lëvizjeve popullore, u bënë përpjekje për t'u dhënë atyre programin politik kombëtar dhe për t'i organizuar ato në të gjitha trevat e Shqipërisë. Kriza që shpërtheu më 1875 me kryengritjet e para në Ballkan dhe që u zgjerua në një krizë të përgjithshme lindore, i gjeti një varg krahinash të Atidheut tonë në revoltë me armë në dorë. Kryengritjet shqip-

tare ishin pjesë e pandarë e luftërave antiosmane të popujve të Ballkanit. Por ndërhyrja e Fuqive të Mëdha për të shfrytëzuar në favor të politikës e të planeve të tyre grabitqare krizën që shpërtheu nga kryengritjet e popujve të shtypur si edhe orvatjet e monarkive ballkanike për ta kthyer luftën e drejtë popullore për çlirim kombëtar në një luftë për ekspansion të shfrenuar, i dhanë kësaj krize një drejtim tjetër, sidomos të kundërshtim me interesat e popullit shqiptar. Në këto kushte, populli ynë, në luftën për çlirim kombëtar, si kurdoherë u mbështet në forcat e veta.

Hyrja e ushtrive të huaja në trojet shqiptare, deklarimi i hapur i qëllimeve ekspansioniste, politika grabitqare dhe e dëbimit të popullsive shqiptare nga tokat amtare, që ndoqën sidomos qeveritë e Serbisë e Malit të Zi, nënshkrimi i Traktatit të Shën-Stefanit, që i çonte kufijtë e Bullgarisë, së mbështetur nga Rusia cariste, thellë në tokat shqiptare, përfshirë Tetovën, Gostivarin, Kërçovën, Dibrën, Strugën, Korçën, etj., vinin në rrezik jo më zona të veçanta kufitare, por tërësinë e trojeve shqiptare. Këto veprime u dhanë një shtytje të re të fuqishme lëvizjeve popullore për mbrojtjen e të drejtave e të interesave më të larta kombëtare dhe përpjekjeve për një organizim të njësuar. Më 1877 krijohet për këtë qëllim në Stamboll «Komiteti Qendror për mbrojtjen e të drejtave të kombësisë shqiptare», i cili bashkonte në gjirin e vet figurat më të ndritura të popullit shqiptar — vëllezërit Abdyl e Sami Frashëri, Pashko Vasën e Jani Vreton, Zija Prishtinën, Hasan Tahsinin etj.

Për të udhëhequr lëvizjen masive që kishte shpërthyer në vise të ndryshme të vendit dhe për të zbatuar detyrat që impononte momenti historik, me kujdesin e Komitetit të Stambollit, u formua «Lidhja Shqiptare» me qendër në Prizren, e përbërë nga përfaqësues të krahinave të ndryshme të Shqipërisë e të shtresave të ndryshme të popullsisë, e cila formuloi programin politik të lëvizjes kombëtare shqiptare dhe ngriti në gjithë vendin organizmat e saj drejtuese politike e ushtarake dhe formacionet e armatosura për realizimin e këtij programi.

Lidhja ngriti për herë të parë zërin, në emër të të gjithë kombit shqiptar, pa dallim ndarjesh krahinore e fetare, për mbrojtjen e tokave shqiptare, duke deklaruar përpara gjithë botës se askush nuk kishte të drejtë të vinte dorë mbi tokat e banuara prej shqiptarëve e që historikisht u përkëtinin aty-

re, se askush nuk kishte të drejtë t'i bënte ato monedhë këmbimi, se zot i vetëm i tyre ishte populli shqiptar.

Qysh në aktet dhe memorandumet e saj të para dhe gjatë gjithë veprimtarisë së vet, Lidhja luftoi për realizimin e qëllimeve themelore të lëvizjes kombëtare: për njohjen e kombit shqiptar si një e të pandarë dhe respektimin kundrejt tij të parimit të kombësisë në të gjitha drejtimet, për ruajtjen e paprekshmërisë e të tërësisë së trojeve kombëtare shqiptare dhe për bashkimin e tokave të Shqipërisë në një njësi të vetme me administratë shqiptare. Këto ishin tri hallka të pandashme nga njëra-tjetra: tërësia dhe njësia tokësore ishte një kusht themelor për njësinë kombëtare dhe bashkimi kombëtar duhej të realizohej në kuadrin e një shteti kombëtar.

Kur Fuqitë e Mëdha kaluan në zbatimin e vendimeve të Kongresit të Berlinit, pa marrë parasysh kërkesat e ligjshme të shqiptarëve, Lidhja mori në duart e veta fatin e kombit shqiptar dhe luftoi për t'i dalë atij zot.

Nëpërmjet një rrjeti të dendur komitetesh e degësh, Komiteti Qendror në Prizren u lidh me të gjitha krahinat e vendit për të drejtuar masat popullore që ishin ngritur në këmbë përpara rrezikut të copëtimit të Atdheut. Vatra të fuqishme të kësaj lëvizjeje u bënë sidomos ato krahina që ishin objekt i planeve ekspansioniste të monarkive shoviniste ballkanike: Kosova, Dibra, Shkodra me Malësitë e Veriut, Gjirokastra etj. U krijua kështu një front i gjerë, në të cilin u bashkuan të gjitha forcat patriotike të kombit për të mbrojtur interesat themelore kombëtare dhe ekonomiko-shoqërore të cilat viheshin në rrezik nga copëtimi i vendit që synonin qeveritë shoviniste ballkanike dhe politika antishqiptare e Perandorisë Osmane. Ishin sidomos patriotizmi i masave të gjera popullore dhe lufta e tyre këmbëngulëse kundër administratës osmane që i dhanë Lidhjes forca të pashtershme në luftën për mbrojtjen e tërësisë tokësore dhe për autonominë e Shqipërisë.

Në mendimin dhe veprimtarinë e Lidhjes me autonomi kuptohej krijimi i një njësie të vetme territoriale administrative autonome shqiptare, me administratë civile dhe ushtarake shqiptare, me gjuhë shqipe e me kryeqendrën e vet. Ky ishte një hap i rëndësishëm përpara për bashkimin politik të popullit shqiptar. Kjo njësi territoriale administrative autonome shqiptare do të shërbente si pikënisje për krijimin e një shteti me një përmbajtje ekonomike-shoqërore të përparuar, me karakter demokratik, i cili, në kushte të favorshme, do të

kalonte në një shtet kombëtar shqiptar të pavarur. Në kuadrin e kësaj njësie administrative autonome, Lidhja përfshinte territoret e katër vilajeteve të atëhershme, ku shqiptarët përbënin një tërësi kompakte dhe shumicën e popullsisë.

Lufta e vendosur e Lidhjes për mbrojtjen e territoreve shqiptare të kërcënuara, si Plava e Gucia, Hoti e Gruda, Ulqini etj., ishte dëshmi e një ndërgjegjeje tanimë të formuar kombëtare dhe të një strategjie të qartë politike e ushtarake. Fakt është se kjo luftë nuk i lejoi Fuqitë e Mëdha dhe shtetet fqinje të realizonin plotësisht vendimet amtishqiptare të Kongresit ndërkombëtar të Berlinit dhe i detyroi ato të njihnin rëndësinë e faktorit shqiptar për mbylljen e krizës ballkanike. Por në kushtet kur Fuqitë e Mëdha nuk ishin të interesuara për të llikuiduar tërësisht sundimin osman në Ballkan, lufta e popullit shqiptar nën udhëheqjen e Lidhjes nuk mundi të arrinte fitoren përfundimtare. Ajo u shtyp egërsisht në fazën e fundit të saj si rjedhim i veprimt të bashkërenduar të Fuqive të Mëdha, të Turqisë e të shteteve ballkanike, dhe një pjesë e madhe e viseve shqiptare u shkëputën nga trualli kombëtar.

Rruga e Lidhjes, për vetë rrethanat e brendshme e të jashtme, qe një rrugë e ndërlikuar, por me gjithë zigzaket, ajo karakterizohet nga rritja e zhvillimi konsekuent i saj, nga rritja e luftës kundër pushtuesve të huaj në të gjitha viset shqiptare.

Në këtë luftë të vështirë shumëfrontesh u dalluan si udhëheqës politikë dhe ushtarakë figurat e shquara të Abdyl Frashërit dhe Sulejman Vokshit (Gjakovë), vepruan aktivistët e Lidhjes Iljaz Pashë Dibra e Shuaip Spahiu (Prizren), Omer Prizreni e Mustafa Tetova, Daut Boriçi, Filip Çeka, Selim Çoba (Shkodër), Mihal Harito e Petro Meksi (Gjirokastër), Dhimtër Kolea (Berat), Thimi Mitko dhe Eftim Brandi (Korçë), Mehmet Ali Vrioni (Fier), Haxhi Zeka (Pejë), Odhise Kasneci (Himarë) etj., u dalluan luftëtarët popullorë si Mic Sokoli e Ali Ibra (Tropojë), Isuf Sokoli (Shkodër), Mehmet Beci e Mehmet Gjyli (Ulqin), Jakup Ferri (Guci), Ramadan Zaskoci (Lumë) e shumë të tjerë nga krahinat më të ndryshme të Shqipërisë.

Nëpërmjet një lufte të brendshme midis krahut përparimtar e konservator të saj, Lidhja kaloi gradualisht në pozita më të përparuara. Organet e saj zëvendësuan administratën osmane në një varg krahinash dhe ushtruan funksione pushtetore në plan të brendshëm e ndërkombëtar, ajo ngriti reparte

ushtarake, organizoi gjykata vëndëse etj. dhe ushtroi pushtetin e vet mbi territoret shqiptare të çliruara, duke zbatuar parimet e shpallura prej saj mbi respektimin e të drejtave të barabarta për të gjithë qytetarët, pavarësisht nga feja e kombësia. Nën drejtimin e saj, masat dhanë prova të disiplinimit të ndërgjegjshëm dhe të aftësive organizuese, kushte të domoshme për një jetë shtetërore.

Pjesë përbërëse e pandarë e lëvizjes për çlirimin kombëtar në këtë periudhë ka qenë lëvizja kulturore, me kërkesat e saj për gjuhën, shkollën, letërsinë shqipe. Detyra për të argumentuar e mbrojtur kërkesat e Lidhjes vuri në këtë periudhë në lëvizje mendjet më të ndritura të popullit shqiptar dhe i dha një shtytje të fuqishme veprimtarisë krijuese kulturore me karakter kombëtar. Në shërbim të luftës së Lidhjes, u krijua Shoqëria e Shkronjave, u hartuan libra shkollorë, u zhvillua një publicistikë militante, në letërsinë e kohës hyri gjerësisht tema patriotike dhe u krijuan kryevepra të vërteta, siç është poema e Pashko Vasës «Mori Shqypni, e mjera Shqypni».

Përmbajtja e përparuar kombëtare e Lidhjes dhe forca e lëvizjes së saj ngjallën një valë entuziazmi edhe jashtë trojeve shqiptare, tek arbëreshët e Italisë e të Greqisë, në kolonitë shqiptare të Egjiptit, Rumanisë etj., të cilat u solidarizuan me luftën e popullit shqiptar e dhanë një kontribut të vyer për ta bërë të njohur këtë luftë në botën e jashtme.

Lufta e Lidhjes, e zhvilluar në kushtet e krizës lindore e cila kishte vënë në lëvizje jo vetëm rrethet qeveritare të shteteve të interesuara, por edhe opinionin e gjerë publik botëror, ushtroi ndikimin e vet dhe tërhoqi vëmendjen edhe në rrethet demokratike përparimtare evropiane, të cilat ngritën zërin në favor të të drejtave të ligjshme të kombit shqiptar.

Platforma kombëtare patriotike e saj qëndroi në bazë të të gjithë lëvizjes sonë kombëtare. Në momentet kyçe të lëvizjes patriotët shqiptarë iu referuan kurdoherë Lidhjes Shqiptare të viteve 1878-1881 dhe kërkesave të saj themelore për paprekshmërinë e tokave shqiptare, për bashkimin e tyre në një njësi të vetme territoriale, administrative, autonome, si etapë për të kaluar në pavarësinë e Shqipërisë. Akti historik i Kuvendit të Vlorës me Shpalljen e Pavarësisë dhe formimin e shtetit kombëtar në nëntor 1912 e çoi deri në fund këtë kërkesë të Lidhjes së Prizrenit, por në kushtet ndërkombëtare të vështira të Luftës Ballkanike nuk mundi të zgjidhte detyrën tjetër themelore të Lidhjes, ruajtjen e tërësisë territoriale të

Atdheut, për shkak të cungimit të rëndë që iu bë truallit kombëtar shqiptar.

*

* * *

Lidhja Shqiptare e themeluar në Prizren një shekull më parë përbën një ngjarje heroike në jetën e popullit tonë, në historinë e tij të çarë me shpatë e të shkruar me gjak. Ajo krijoi një bazë të shëndoshë për luftërat e mëvonshme për liri, pavarësi e përparim shoqëror.

Traditat e shkëlqyera patriotike të kësaj lufte për liri, pavarësi dhe drejtësi shoqërore u përtëritën me një forcë të madhe në vitet e stuhishme të Luftës Antifashiste Nacionalçlirimtare, kur, nën udhëheqjen e Partisë, populli ynë shkroi faqet më të lavdishme të historisë së tij.

Sot, duke kremtuar 100-vjetorin e Lidhjes Shqiptare, përkujtojmë me nderim të thellë luftën heroike të të parëve tanë për bashkimin e çlirimin kombëtar, gjatë së cilës populli ynë u riafirmua si një popull liridashës, atdhedashës, i papërkulur, trim dhe i vendosur për realizimin e aspiratave të tij, si një popull që, ndonëse i vogël, me vitalitetin, guximin, trimërinë e drejtësinë e tij, iu imponua botës kapitaliste dhe imperialiste.

Së bashku me ne, këtë ngjarje të shënuar e përkujtojnë edhe vëllezërit tanë të Kosovës, Maqedonisë e Malit të Zi, të cilët, si pjesë e kombit shqiptar, janë të pandarë nga historia e tij e luftërave shekullore për liri e pavarësi. Në luftërat e përpjekjet e Lidhjes së Prizrenit, Kosova, Plava, Gucia, Dibra, gjithë krahinat e banuara nga shqiptarë të Malit të Zi e Maqedonisë u bënë ndër qendrat kryesore të luftës për autonominë e mbrojtjen e tërësisë tokësore të Shqipërisë. Në këtë përvjetor bashkohen me mendje e me zemër me mëmëdheun e tyre Shqipëri, edhe vëllezërit tanë të mërguar kudo në botë, të cilët do ta kujtojnë dhe nderojnë këtë jubile historik me dashuri e krenari kombëtare.

Përkujtimi i veprës së madhe të Lidhjes së Prizrenit shton detyra të rëndësishme përpara organizatave të Partisë, organeve shtetërore dhe organizatave të masave. Është një detyrë nderi për të gjitha institucionet dhe për rrethet e gjera të aktivistëve, të cilët do të marrin pjesë në këtë aksion politik e shoqëror, që të vënë të gjitha forcat për t'i zhvilluar në një nivel të lartë aktivitetet e parashikuara në program,